

Підбуцька Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології
управління соціальними системами НТУ «ХПІ» (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті розглянуто та продіагностовано особливості самоактуалізації майбутніх інженерів. Визначені та експериментально перевірені чинники самоактуалізації студентів інженерно-технічних спеціальностей, такі як самооцінка, смисложиттєві орієнтації, саморегуляція особистості та мотиви навчальної діяльності. Ними є: адекватна самооцінка, локус-контроль життя, цілі у житті, планування, оцінка результатів, загальний рівень саморегуляції поведінки, навчально-професійні мотиви та мотиви досягнення успіху. Доведено необхідність досягнення високого рівня самоактуалізації майбутніх інженерів для подальшого ефективного особистісно-професійного розвитку.

Ключові слова: самоактуалізація, самореалізація, особистість майбутнього інженера, етап професійної підготовки, психологічний супровод.

В статье рассмотрены и продиагностированы особенности самоактуализации будущих инженеров. Определены и экспериментально проверены факторы самоактуализации студентов инженерно-технических специальностей, такие как самооценка, смысловые ориентации, саморегуляция личности и мотивы учебной деятельности. Благодаря корреляционным плеядам выявлены факторы самоактуализации студентов инженерных специальностей. Ими являются: адекватная самооценка, локус-контроль жизни, цели в жизни, планирование, оценка результатов, общий уровень саморегуляции поведения, учебно-профессиональные мотивы и мотивы достижения успеха. Доказана необходимость достижения высокого уровня самоактуализации будущих инженеров для дальнейшего эффективного личностно-профессионального развития.

Ключевые слова: самоактуализация, самореализация, личность будущего инженера, этап профессиональной подготовки, психологическое сопровождение.

Постановка проблеми. Життя сучасної людини не можна уявити без постійної постановки та досягнення якихось цілей, пов'язаних, як із особистим, так і професійним життям. Це відбувається через швидкоплинність соціально-економічних і суспільних умов, які буквально кожного дня ставлять людині нові завдання, нові вершини, яких треба досягнути, і водночас вона не може залишитися осторонь цього, оскільки це призведе до стагнації, як особистості, так і професіонала. Тому головним завданням сучасної особистості є постійний всебічний розвиток, знаходження життєвого призначення, повна самоактуалізація, яка допоможе відчувати себе людиною, що здатна на перетворення, творчі перевершення, є сильною під впливом життєвих незгод, яка має повноцінну життєдіяльність, власний неповторний індивідуальний стиль і спрямованість життя. Всі ці здатності сприяють або тимчасовій або постійній самореалізації. Враховуючи те, що протягом життя важливим напрямком реалізації людини є продуктивна професіоналізація, яка охоплює етапи від оптації, професійної підготовки до досягнення професійної майстерності, необхідно прагнути виявлення та прояву власних актуальних і потенційних здібностей, тобто самоактуалізації, на кожному з цих етапів, особливо під час

навчання у ВНЗ, коли закладається «фундамент» розвитку професіоналізму майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що проблема самоактуалізації особистості почала і активно досліджується дотепер представниками американської гуманістичної психології (К. Гольдштейн, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл), які розуміли, що здорова творча людина може розкрити власні потенційні здібності саме у процесі самоактуалізації і самореалізації. Вітчизняні та радянські дослідники (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Г.О. Балл, Б.С. Братусь, Л.М. Кобильник, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, В.А. Роменець, В.О. Татенко, М.Г. Ткалич, Т.М. Соломка, Н.В. Чепелева) розкривають особистість з високим рівнем самоактуалізації як таку, що має високу творчу активність, розвинену рефлексивність, суб'єктність і взагалі активно та продуктивно будує власний життєвий шлях через особистісну і професійну самореалізацію. До розгляду проблеми впливу самоактуалізації на ефективну професійну підготовку фахівців у вищому навчальному закладі зверталася невелика кількість вчених: у підготовці майбутніх психологів та педагогів Л.М. Кобильник, майбутніх аграріїв – Т.М. Соломка, більшість праць зорієнтована

на особистість старшокласника, у якого важливим супутником у процесі професійного та особистісного самовизначення є самоактуалізація. Тому вкрай необхідним є дослідження ролі самоактуалізації у навчально-професійній діяльності майбутніх фахівців, зокрема інженерної діяльності, яка дозволить розв'язати проблеми, пов'язані із низькою мотивацією до навчання та відповідно потребою у пізнанні, відсутністю розуміння важливості умінь цілепокладання для побудови майбутнього життєвого шляху, невисоким рівнем аутосимпатії, саморозуміння та взагалі рефлексивністю сучасної молоді.

Мега статті – розкриття та ґрунтовний аналіз особливостей самоактуалізації студентів інженерно-технічних спеціальностей протягом етапу професійної підготовки та визначення її чинників.

Методика та організація дослідження. Дослідження проводилося на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», респондентами були студенти другого та четвертого курсів технічних факультетів (енергомашинобудування, електроенергетичний, технології органічних та неорганічних речовин, машинобудування) у кількості 76 осіб. Використано наступні психодіагностичні методики: методика діагностики самоактуалізації особистості О.В. Лазукіна в адаптації Н.Ф. Калини (САМОАО); методика дослідження самооцінки С.А. Будассі, опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В.І. Моросанової, методика «Смисложиттєві орієнтації» Дж. Крамбо, Л. Махоліка

адаптована Д.О. Леонтьєвим (СЖО), методика вивчення мотивів навчальної діяльності (модифікація А.О. Реана, В.О. Якуніна). Для статистичної обробки результатів використовувався якісний та кількісний аналіз (версія 20.0 програми SPSS: описова статистика, кореляційний аналіз).

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Досліджуючи особливості самоактуалізації особистості необхідно звернутися до її розуміння К.О. Абульхановою-Славською [1,2], яка вважає, що така особа повинна жити із «зростаючим вектором майбутнього», що зумовить розвиток творчого потенціалу, адекватну самооцінку, впевненість у власні сили, високу адаптивність та інтелектуальні здібності, тобто самодетермінацію протягом всього життя. За думкою С.Д. Максименка [3, С. 207-210] поняття «вчинок» та «самореалізації» майже тотожні, близькі за змістом, і відповідно самореалізація є динамічним процесом, що продовжується протягом всього життя, реалізуючись у творчості, креативності (В.М. Моляко) та ін. Т.М. Титаренко [4] бачить у самоактуалізації конкретні вчинки, що відображають обрання реального життєвого шляху, на якому особа проявляє власну активність, відповідальність та інші важливі якості. Отже, «потреба в самореалізації є джерелом активності особистості, активність же визначає ті види діяльності, в яких ця потреба задовольняється» [3, С. 212].

Відповідно до поставленої мети був проведений комплекс методик для дослідження особливостей самоактуалізації майбутніх інженерів та її можливих детермінант.

Рисунок 1. Особливості самоактуалізації студентів-інженерів (середній бал)

Питання психології

Дані рис. 1 свідчать, що найбільші бали студенти-інженери мають за такими шкалами, як креативність, цінності, орієнтація у часі та потреба у пізнанні, що характеризує їх як таких, що творчо ставляться до власного життя, у будь-яких життєвих і навчально-професійних ситуаціях діючих не шаблонно, відкритих до нового, нових вражень, але при цьому вони спираються на істинні цінності (справедливість, добро, істина, порядок, цілісність та ін.), через те, що живуть «тут і зараз» при адекватному ставленні як до минулого, так і майбутнього та розумінні їх важливості. Найменші показники респонденти отримали за шкалами «Погляд

на природу людини» і «Спонтанність», що свідчить про в цілому невисокий рівень довіри людям, які живуть лише для себе та власного задоволення, що в свою чергу викликає стриманість респондентів у поведінці, ретельному аналізі власних дій та поведінки. За іншими шкалами студенти інженерних спеціальностей мають середні близькі показники, тобто вони є незалежними, приймаючи себе такими, якими є, спроможними до адекватних міжособистісних стосунків.

Завдяки інтеграції шкал методики було визначено безпосередньо показник самоактуалізації майбутніх інженерів (рис. 2).

Рівень прагнення до самоактуалізації студентів інженерних спеціальностей (у відсотках)

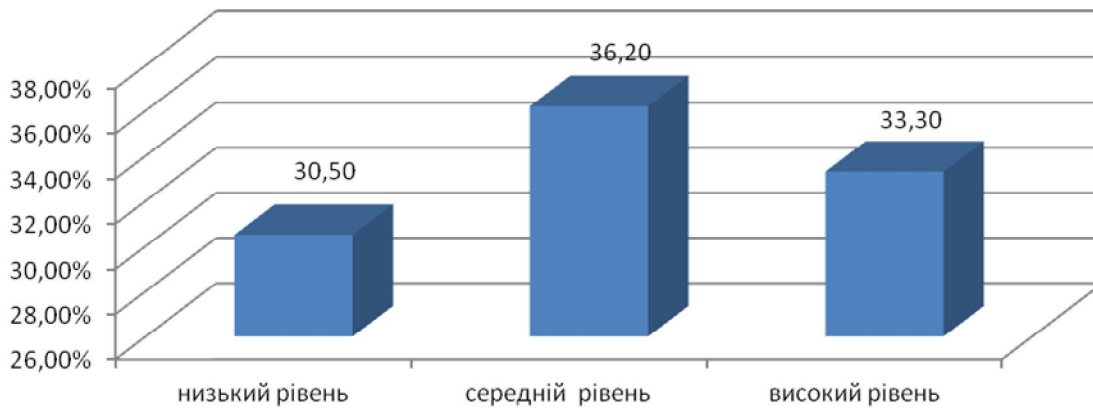

Рисунок 2 Рівні самоактуалізації студентів інженерних спеціальностей (у %)

Відповідно до отриманих даних більшість респондентів (36,2%) мають середній рівень самоактуалізації, тобто вони в цілому готові до неперервного життєвого та професійного розвитку, ставлять адекватні плани на майбутнє, паралельно реалізуючи цілі сьогодні, для 33,3% студентів із високим прагненням до самоактуалізації дуже значимі найвищі духовні цінності, вони приймають інших такими, які вони є, мають високу гнучкість і контактність у міжособистісних відносинах, тобто є за думкою А. Маслоу гармонійними особами із високим прагненням до постійного саморозвитку. Відповідно 30,5% майбутніх інженерів живуть вчорашнім днем, відвернуті від соціуму, їх поведінка не відповідає адекватним суспільним цінностям, вони не

приймають власну особистість, тобто потребують психологічної корекції, оскільки такі прояви скоріш за все призведуть до подальшої особистісної та професійної стагнації.

Згідно цілі дослідження – виявлення особливостей та детермінант самоактуалізації нами було проведено низку психодіагностичних методик, результати яких послідовно будуть розкриті у наступній частині статті (див. рис. 3, 4, табл. 1,2).

Розуміючи, що самооцінка особистості відіграє не останню роль в процесі її самоактуалізації, зокрема одним з її показників є аутосимпатія, яка включає адекватне сприйняття себе, за допомогою методики С.А. Будасі було досліджено самооцінку майбутніх інженерів.

Рівень самооцінки (у відсотках)

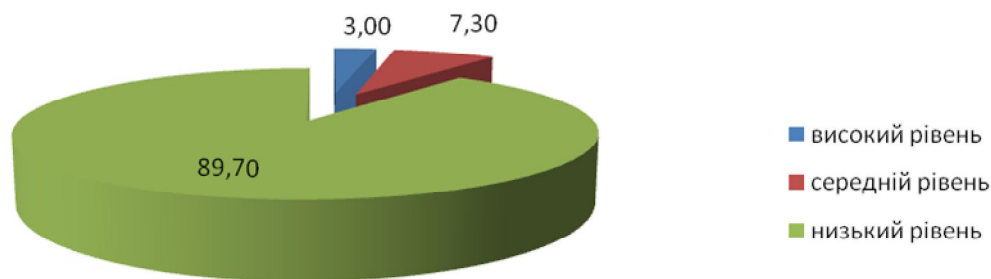

Рисунок 3 Рівень самооцінки студентів-інженерів (у %)

Матеріали рис. 3 свідчать про дуже великий відсоток студентів із неадекватною самооцінкою (89,7%), які мають низький рівень домагань, невпевнені у власних силах, орієнтуються на невдачі. Середній бал по вибірці складає 0,49 балів (самооцінка низька неадекватна), що характеризує вибірку як пасивних, замкнутих у спілкуванні людей, що може ускладнювати процес

самоактуалізації та відповідно особистісно-професійної самореалізації.

Наступним ймовірним чинником самоактуалізації визначено стиль саморегуляції поведінки, який діагностовано за допомогою опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» В.І. Моросанової (табл. 1)

Таблиця 1

Стиль саморегуляції поведінки майбутніх інженерів (M±SD)

№	Стиль саморегуляції	M±SD	Mo	Максимальний бал
1.	Планування	6,11±1,68	6	9
2.	Моделювання	5,29±1,64	4	9
3.	Програмування	6,07±1,46	6	9
4.	Оцінка результатів	5,52±1,69	5	9
5.	Гнучкість	6,38±1,72	7	9
6.	Самостійність	5,36±2,22	7	9
7.	Загальна саморегуляція	29,23±4,8	33	46

Оцінюючи показники саморегуляції можна відзначити їх середній рівень вираженості, так за стилем поведінки «Планування» середній бал по групі складає 6,11, тобто більшість студентів потребують побудови планів на майбутнє життя, які будуть реалістичними та ймовірність їх реалізації буде високою. За стилем «Моделювання» майбутні інженери мають дещо менший результат, мода взагалі складає 4 бали, що відповідає низькому рівню, тобто вони іноді не можуть швидко та адекватно реагувати в ситуації зміни життєвих або професійних обставин, які вплинуть на поставлені плани, що може призвести до їх руйнування, не завжди можуть усвідомити відповідність впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на цілі.

Усі інші стилі поведінки мають середню ступень вираженості у студентів-інженерів, що розкриває їх як осіб із розвиненими процесами програмування, що усвідомлюють

необхідність деталізації майбутніх планів, що намагаються адекватно оцінювати власні зусилля, їх внесок у досягнення цілей, та при необхідності самостійно вносять корективи у них в ситуації неможливості їх реалізації. Отже, в цілому аналізуючи особливості стилів саморегуляції студентів інженерно-технічних спеціальностей необхідно зазначити про їх високий рівень розвитку, гнучкість, що зумовлює їх активність, мотивацію досягнення та відповідно самоактуалізацію.

Розуміючи, що студенти знаходяться на етапі юності, де відбувається особистісне та професійне самовизначення, важливим його чинником є навчальна діяльність, мотиви реалізації якої дуже впливають на самоактуалізацію (самореалізацію), тому була проведена методика вивчення мотивів навчальної діяльності (модифікація А.О. Реана, В.О. Якуніна), результати якої наведено у рис. 4.

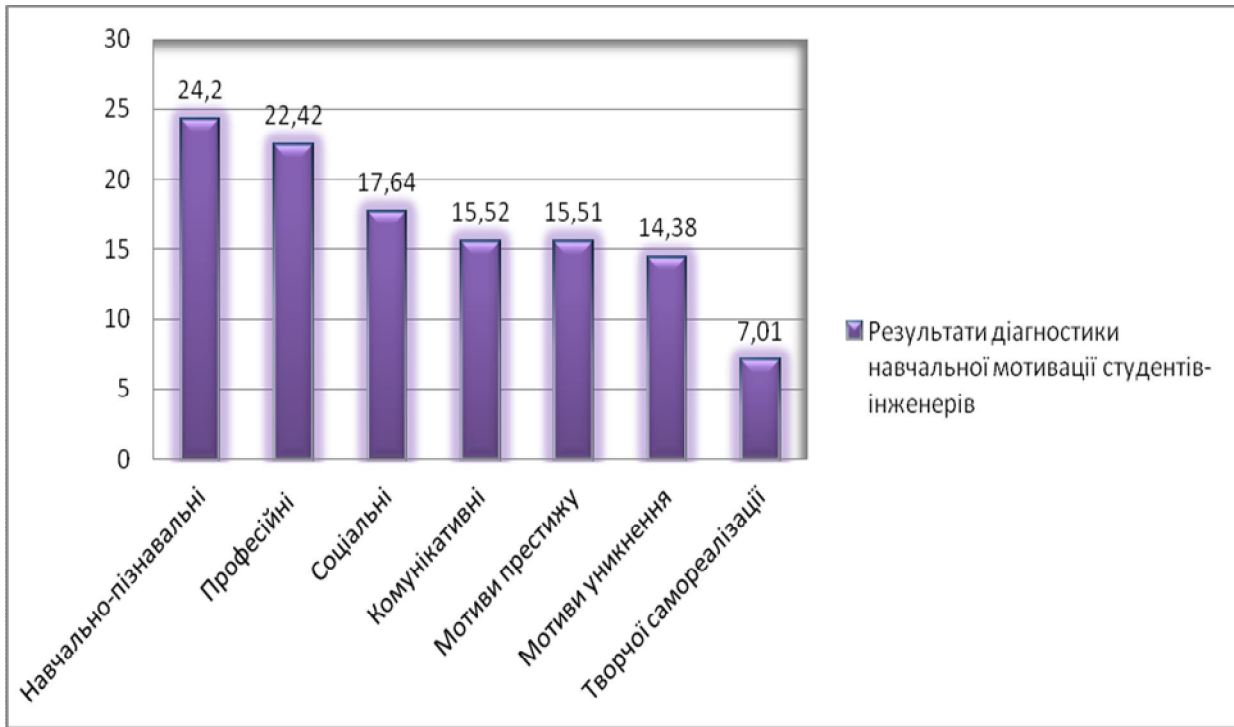

Рисунок 4 Особливості мотивів навчальної діяльності майбутніх інженерів (сер.бал)

Згідно даних рис. 4 студенти інженерних спеціальностей фактично відповідаючи на питання «Для чого я вчусь?», розкрили мотивацію власної провідної діяльності. Більш за все їх спонукає вчитися бажання одержати знання, уміння та навички, що допоможуть у майбутньому досягти успіху, стати професіоналом у обраній професійній діяльності, не оминаючи прагнення до встановлення та розширення соціальних контактів, що є характерним для цього віку. На жаль, мотиви творчої самореалізації опинилися на останньому місці, що може свідчити про відсутність усвідомлення та розуміння майбутніми інженерами того, що

їх професійна діяльність може дати змогу творчо підійти до вирішення навчально-професійних завдань, що викличе задоволення та відчуття власної самозначимості, розуміння того, що професія обрана не даремно, і що реалізація у ній, відкриття нового допоможе перетворити як власне Я, так і професійну діяльність.

Останніми чинниками самореалізації студентів обрані їх смисло-життєві орієнтації, що продіагностовані за методикою «Смисложиттєві орієнтації» Дж. Крамбо, Л. Махоліка адаптована Д.О. Леонтєвим (СЖО) (табл. 2).

Таблиця 2

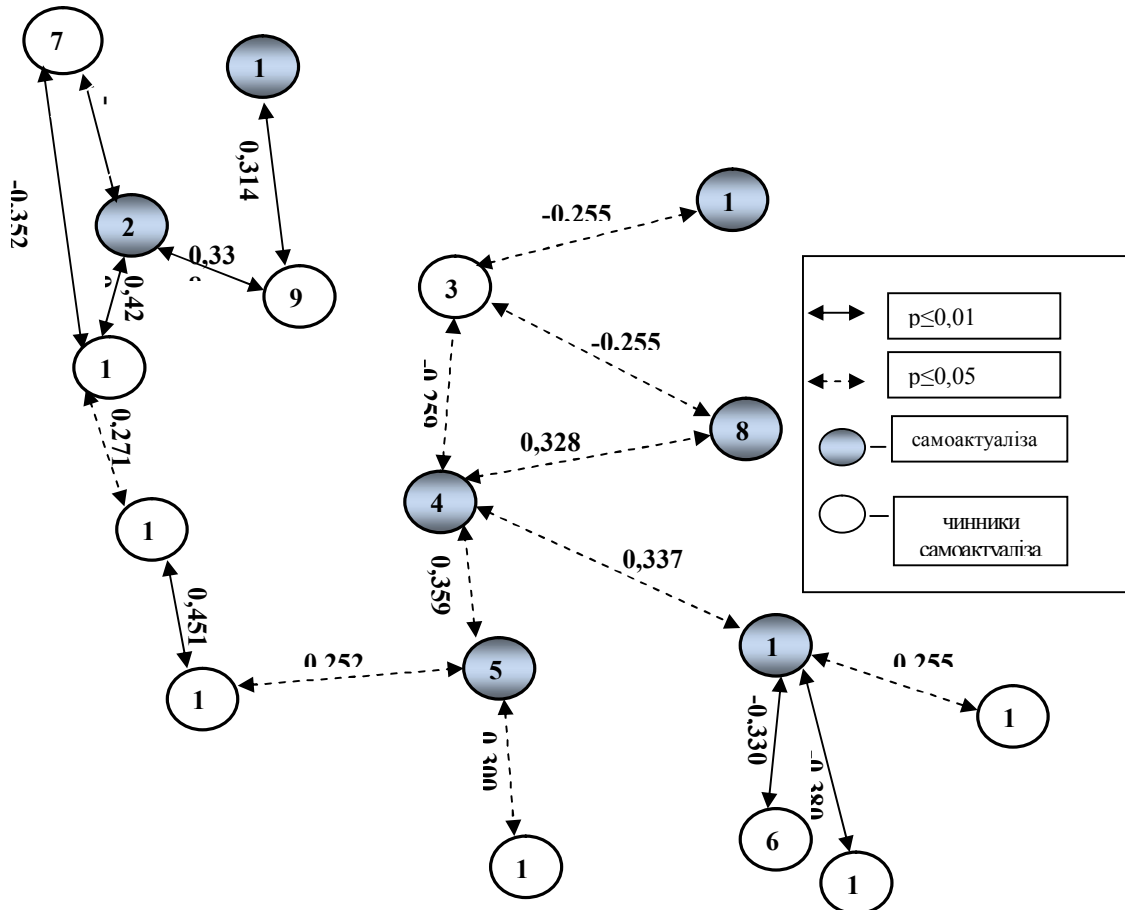
Смисложиттєві орієнтації майбутніх інженерів (M±SD)

№	Вид смисложиттєвої орієнтації	(M±SD)
1	Цілі у житті	29,04±6,85
2	Процес життя	29,40±6,95
3	Результативність життя	24,60±5,71
4	Локус контролю Я	18,95±5,38
5	Локус контролю-життя	28,57±6,73
6	Загальний рівень осмисленості життя	97,10±16,79

Аналізуючи дані табл. 2 треба зазначити про середній рівень розвитку усіх смисложиттєвих орієнтацій, що характеризує майбутніх інженерів як людей, що замислюються майбутнім, ставлять адекватні цілі, їх життя є емоційно насиченим, усвідомлений відрізок життя є продуктивно прожитим, в якому сам студент відчуває

власний вплив на нього.

Для дослідження та розкриття особливостей самоактуалізації студентів інженерно-технічних спеціальностей нами був проведений кореляційний аналіз, результати якого представлено у вигляді кореляційних плеяд.

Примітка. 1. Автономність; 2. Орієнтація у часі; 3. Планування; 4. Гнучкість; 5. Креативність; 6. Мотив уникнення; 7. Самооцінка; 8. Спонтанність; 9. Локус контролю-життя; 10. Локус контролю – Я; 11. Цінності; 12. Цілі у житті; 13. Моделювання; 14. Загальний рівень осмисленості життя; 15. Загальна саморегуляція; 16. Аутосимпатія; 17. Оцінювання результатів; 18. Комунікативні мотиви

Рисунок 5. Кореляційні плеяди чинників самоактуалізації майбутніх інженерів

Відповідно до побудованих кореляційних плеяд можна побачити, що такий показник самоактуалізації, як орієнтація у часі тісно корелює із самооцінкою та локус-контролем – життя, тобто чим не адекватніша самооцінка, висока або низька впевненість у власних силах, чим більша віра у тому, що людина може повністю контролювати власне життя, тим більше такі студенти живуть, як сьогоднішнім, там і завтрашнім днем, розуміючи необхідність аналізу всього життєвого шляху для побудови результативного життя, протягом якого реалізуються усі поставлені цілі.

Гнучкість і креативність мають позитивні кореляційні зв'язки із станами, пов'язаними із саморегуляцією поведінки, а конкретніше із плануванням, оцінкою результатів і загальним рівнем саморегуляції. Таким чином, виходячи з цього, необхідно відмітити, що постановка цілей на майбутнє, адекватна оцінка вкладу власних зусиль у справу, гнучкість, самостійність у плинних умовах, незворотне прагнення досягнення

цілі продукує уміння би швидко змінювати поведінку у складних умовах та відповідно мати досить креативний, не шаблонний, не стереотипний стиль мислення та поведінку, що допоможе у самореалізації та самоактуалізації.

Автономність негативно пов'язана із мотивами уникнення та комунікативними мотивами, та позитивно – із цілями у житті, тобто при достатній незалежності та самостійності майбутні інженери менше прагнуть уникнути невдачі, а навпаки орієнтуються на успіх, мотивами навчання становляться більш значущі (навчально-пізнавальні, професійні), а не бажання поспілкуватися, і відповідно вони спроможні поставити цілі на майбутнє. Цікавим є те, що такі показники самоактуалізації, як гнучкість, спонтанність та аутосимпатія мають зв'язок із плануванням, тобто неможливо досягнути високого рівня самореалізації без уміння планувати своє життя.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, виявлено, що більшість респондентів – студентів інженерно-

технічних спеціальностей мають середній рівень самоактуалізації, що в цілому готові до неперервного життєвого та професійного розвитку, ставлять адекватні плани на майбутнє, паралельно реалізуючи цілі сьогодні. Але при цьому мають невисокий рівень довіри людям, які живуть лише для себе та власного задоволення, що в свою чергу викликає стриманість респондентів у поведінці, ретельному аналізі власних дій та поведінки. Експериментально перевірені чинники самоактуалізації: самооцінка, смисложиттєві орієнтації, саморегуляція особистості та мотиви навчальної діяльності. Виявлений середній рівень розвитку більшості показників самоактуалізації, найбільш вираженими є креативність, цінності, орієнтація у часі та потреба у пізнанні, а рівень самооцінки у більшості респондентів неадекватно низький.

Найчастіше студенти серед стилів саморегуляції використовують планування та гнучкість, серед смисложиттєвих орієнтацій домінують такі, що розкривають особистість студента, який замислюється над майбутнім, ставить адекватні цілі, має емоційно насичене життя. Завдяки побудові кореляційних плеяд виявлено чинники самоактуалізації студентів інженерних спеціальностей: адекватна самооцінка, локус-контроль життя, цілі у житті, планування, оцінка результатів, загальний рівень саморегуляції поведінки, навчально-професійні мотиви та мотиви досягнення успіху, необхідно розвивати у під час тренінгових занять, спрямованих на особисто-професійне становлення майбутніх інженерів, адже «якщо людина не розвиває власні здатності... вона поступово втрачає можливість самоактуалізуватися» [4, С. 337].

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни [Текст] / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Абульханова К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб. : Алтейя, 2001. – 304 с.
3. Максименко С. Д. Диференційна психологія : підруч. для студентів ВНЗ / С. Д. Максименко, В. В. Клименко, Я. В. Цехмістер [та ін.] – К. : Слово, 2013. – 598 с.
4. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : навчальний посібник / Т. М. Титаренко. – К. : Каравела, 2013. – 372 с.

Pidbutska N. V., candidate pedagogichnih sciences, associate professor

FEATURES AND FACTORS OF SELF-ACTUALISATION OF FUTURE ENGINEERS

The article deals with the peculiarities of self-actualisation of future engineers. The self-actualisation factors of students of technical specialties, such as self-rating, life-purpose orientations, self-regulation of the personality and motives of educational activity are defined and experimentally checked. It is revealed the average development level of the most indicators of the self-actualisation; creativity, values, orientation in time, need for knowledge are the most expressed, and self-assessment level at the majority of respondents is poorly low. Among the styles of self-control the students more often use planning and flexibility, among the life purpose orientations dominate such ones which open the personality of the student who thinks of the future, sets the adequate purposes, has emotionally rich life. Thanks to correlation galaxies the factors of self-actualisation of the students of engineering specialties are revealed. They are: adequate self-assessment, locus control of life, purpose in life, planning, appraisal of results, general level of behavior self-regulation, educational and professional motives and motives of success achievement. It is revealed that these specific factors of self-actualisation of future engineers need to be developed during the introduction of psychological maintenance in vocational training of the students of technical specialties. It is proved the necessity to achieve a high level of future engineers' self-actualisation for the further effective personal and professional development.

Keywords: self-actualisation, self-realisation, personality of a future engineer, stage of vocational training, psychological maintenance.